

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

A HONTI EMBEREVŐPER

Az elmúlt századok forrásainak vallatása során olykor rendkívüli esetekkel is találkozhatunk. Ilyen volt az 1782–1783 folyamán zajlott Hont megyei emberevők pere, ahol a hatóságok egy közönséges bűncselekményből tudtak nem mindennapi ügyet kreálni, majd az eljárást bármilyen terhelő bizonyíték nélkül 41 halálos ítélettel lezárni. Ennek nyomán korlátozta az uralkodó a halálbüntetés végrehajtását Magyarországon. Miképpen végezték el a nyomozást, az ügy felderítését, a bizonyítékok összegyűjtését? Az eljárásban milyen szabályok és hogyan érvényesültek? E kérdéseket Hajdu Lajos válaszolta meg, aki a 18. századi büntetőbíráskodás történetének jeles kutatója volt.

a halálbüntetés magyarországi alkalmazásában döntő fordulatot jelentett az 1782-es honti „emberevőper” és az ennek nyomán kiadott tiltó rendelkezés. Az ügy azzal kezdődött, hogy 1782 márciusában a viszokai mészáros sérelmére elkövetett éjszakai betörésért, valamint a felsőalmási jegyző kamrájának feltöréséért a megye őrizetbe vétetett néhány cigányt. Valamennyien beismerték a betörések és néhány kisebb lopás elkövetését, a törvényszéki tárgyalás során azonban váratlanul megvallották egy gyilkosság elkövetését is, és megnevezték azokat, akik ebben segítségükre voltak. [A kutató első kérdése: milyen körülmények játszottak szerepet abban, hogy a vizsgálat időszakában a megye ügyésze csak a betörésekre, lopásokra talált bizonyítékokat, a tárgyalás során azonban a vádlottak – derült égből érkező villámként vagy inkább egy lavinaomlás kezdeteként – egy súlyosabb gaztettet is magukra vállaltak?]

Minden bűnjel nélkül

A per tárgyalását a sedria ekkor elhalasztotta, és a megye megkísérelte a gyilkosság bizonyítékainak előteremtését. Elsősorban az áldozat holttestét (*corpus delicti!*) keresték, négy helyen (!) is, mert a gyanúsítottak mindig más állítólagos tetthelyre „irányították” a nyomozókat. Végül, „minden keményebb kényszerítőeszköz alkalmazása nélkül” (?), a sétáltatók megvallották, hogy a kutatás miatt maradt eredménytelen: szétdarabolták, megfőzték-megsütötték, majd elfogyasztották áldozatuk holttestét. [A kutató második megjegyzése: az állítólagos emberevőknek na-

gyon jó gyomruk lehetett, ha a csontokat is képesek voltak megemészteni, és így cselekményük csakugyan nyom nélkül maradt. A megyei tisztviselők viszont miért fogadták el ilyen könnyen ezt a „vallomást”?]

A lavina azonban tovább dagadt: a megye emberei „rábukkantak” egy régi rablóbandára, ennek vezére (Sárközi György) önmaga 24, többi társa pedig újabb 7 rablógyilkosság elkövetését „ismerte be”. Gaztetteiket huzamosabb időn át állítólag Bars és Hont megyékben követték el – a vizsgálat során azonban egyetlen állítólagos „áldozat” kilétére sem sikerült fényt deríteni. Mennyi ideig garázdálkodhatott ez a banda? Ezt érdekesen „állapította meg” a törvényszék: a tagok többsége úgy vallott, hogy 3–5–6–8 vagy 12 esztendeje csatlakozott a „vállalkozáshoz”, és minthogy a bandavezér 60 éves volt, a bíróság vélelmezte, hogy a banda mintegy 20 éve működik. Azt is ily módon „állapították meg”, hogy a banda csak az „idegenforgalmi szezonban” tevékenykedett: a vezér évenként csak József napja (március 19.) körül szedte össze embereit, hogy a nyarat rablótámadásokkal töltsék el.

A régi rablógyilkosságok elkövetésének bizonyítékait a megye nem kutatta, megítélése szerint azonban a vádlottak 1782-ben is legalább három utazót emésztettek el az almási „cigányházban”, és a pacsudlavai erdőben is további négyet. Ezek holttesteit, a befogottak iránymutatásával, hosszasan keresték – de nem találták; a helyszíni szemlén, a megye jelentése szerint, a cigányok csak a szokési alkalmakat keresték. Végül a vádlottak itt is megvallották – „anélkül, hogy akár egyetlen botütést vagy ostorcsapást rájuk vertek volna” – áldozataik holttestének „elfogyasztását”. Kik voltak ezek az áldozatok? Hont jelentése – a korabeli szokástól eltérően – egyetlenegynek a nevét sem tünteti fel, csak megjegyzi, hogy ezek

vászonkereskedők, olajárusok és bányászok voltak (*telaie contractores, oleatores, hajeri*). Ez azért szokatlan, mert a megyék ilyen esetekben hosszasan szokták ecsetelni az áldozat özvegyének és árváinak nyomorúságát, fájdalmát, hogy kegyetlen ítéletüket valamivel magyarázzák.

41 halálos ítélet

A megye törvényszéke mindezekért Sárközi Györgyöt és két „alvezérét” felnégyelésre, további hat férfit keréketörésre, másik 16-ot kötélre ítelt, 16 nő ellen viszont (akik nemcsak férjüket-ágyasukat követték az erdőbe, hanem állítólag a cselekmények elkövetésében is részt vettek, ők voltak a szakácsnői az emberhúslakomának, és a tivornya során táncoltak, daloltak, zavarosan kiabáltak) pallos általi lefejezésre szólt az ítélet. A befogottak közül egyetlen férfi akadt csupán (Mikó András Darázsiból), aki a jószágos vallatásnál, a szembesítésekénél, sőt a botütésekkel ösztönzött későbbi kihallgatásokon is következetesen tagadott. Őt a megye a régi (klasszikus) tortúrával szerette volna vallomásra kényszeríteni, ehhez kérte az engedélyt, „mert a gonosztevők serege Őfelsége rendelkezése miatt – amely előírja, hogy többé senkit nem lehet halálbüntetéssel sújtani, akármit is követett el – állandóan növekszik”.

A megye törvényszéke 1782. augusztus 10-én hozta meg a 41 vádlott ellen a fentebb említett ítéleteket, a jelentés szerint „a bíróság valamennyi tagja úgy ítélte meg, hogy a marasztalás megfelel a gaztett súlyosságának és a körülményeknek”. Csak abban volt a bírák között vita, hogy a peranyagot még az ítélet végrehajtása előtt vagy csak azt követően terjesszék-e fel az uralkodóhoz. A többség az azonnali végrehajtás mellett

döntött (csak az elnöklő első alispán és két táblabíró szavazott ez ellen). A többség érvelése: az ügy rendkívül súlyos, és a baj átterjedhet más megyékbe is; az emberevés szankciójára ugyan nem található sem az ország törvényeiben, sem a szokásjogában szabály – de ha már egyetlen ember gyilkosát is halálbüntetéssel lehet sújtani, ezt a büntetésnemet sokkal inkább alkalmazni lehet a bandában elkövetett hasonló cselekmények tettesei ellen, még inkább az emberevők büntetésére.

A megye jelentése szerint azonban más körülmények is szerepet játszottak az ítélet meghozásában: másfél száz, különféle büntetett gyanújával befogott személyt kellett 1782 nyarán a kemencei megyei börtönben, egy uradalmi magtárban és 3 istállóban – tehát szanaszét – őrizniük. Az őrzés biztonságossága érdekében a megye hajdúin kívül nappal még 20, éjszakánként pedig 30 felfegyverzett parasztot is őrségre állítottak, de „minthogy a hegy lábánál fekvő megyeházától a Dunáig terjedő hatalmas erdőség tele van haramiákkal, és a két szomszédos megyében (Nógrádban és Barsban) sem különb a helyzet” – állandóan tartottak a befogottak kitörésétől vagy erőszakos kiszabadításától. A megye jelentése szerint a per „felgyorsítását” az is szükségessé tette, hogy a lakosságban – állítólag – nagyon magasra csapott a cigányok elleni gyűlölet lángja, az emberek készek mutatkoznak (?) arra, hogy megrohanják a börtönt, és – akár bűnösök, akár ártatlanok a befogottak – maguk szolgáltatassanak igazságot. A sedria bírának többségét tehát az a „nemes” cél vezette, hogy az ítéletek gyors végrehajtásával „megnyugtassák a népet, és a magisztrátus meg tudja akadá-

lyozni a fájdalmasabb fejleményeket”. [A kutató harmadik megjegyzése: a megye semmilyen módon nem dokumentálja állítását, az említett veszélyek realitását.]

A bírák megosztottsága miatt azonban a törvényszék augusztus 10-én úgy döntött, hogy hat nap múlva ismét összeülnek első alispánjuk Felső-Semberiben levő birtokán, és ott – az ítéletek végrehajtása előtt – újfent megvitatják az egész kérdést. A kitűzött napon azonban megjelent közöttük a megye adminisztrátora (a főispán helyettese), gr. Erdődy János, aki átvette a Kemencére áthelyezett törvényszék irányítását, és felszólítására a bírák teljesen szabadon döntöttek: „a megzavart közbéke körülményei közepette legszükségesebb feladat az ítéletek példás végrehajtása”. Úgy ítélték meg, hogy a dolgozó nép, a kereskedelem és a közbiztonság nagy sérelmével járna a haladék, ha az ügy iratait a végrehajtás előtt terjesztenék fel az udvarhoz. E döntés alapján a 41 elítélt kivégzése 1782. augusztus 21-én megtörtént, és a megyei ügyész csak ezt követően fogott a II. Józsefhez címzett jelentés összeállításához.

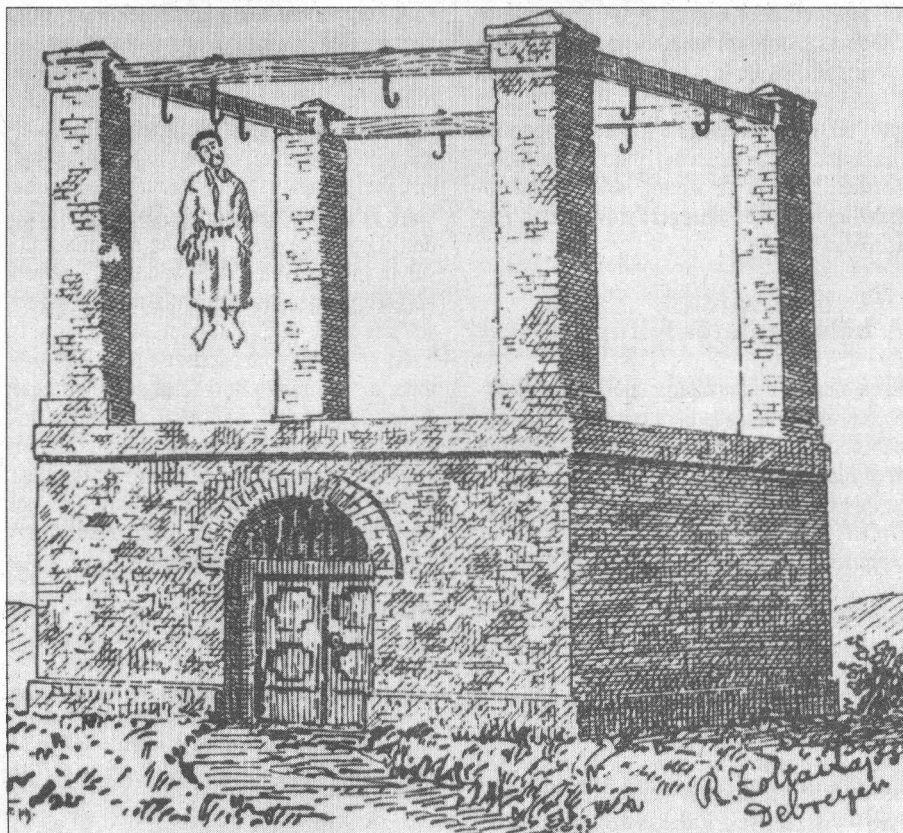
II. József vizsgálata

II. József azonban nem a megye jelentéséből szerzett tudomást az ügyről (a „szolgálati úton” elküldött előterjesztések – még a sürgősek is – ekkoriban csak néhány hét alatt érkeztek el az uralkodóhoz), hanem újságolvasóként, a Bécsi Naplóból (*Ephemerides Vindobonenses*), amely közölte, hogy Hontban nagy rablóbandát tettek ártalmatlanná, és tagjai közül 15-öt („emberevőket”) már ki is végeztek. A bécsi újság e nem egészen

pontos hírt pozsonyi laptársától (*Ephemerides Posonienses*) vette át. Az uralkodó első reagálása a felháborodás volt. Azonnal *Handbilletet* küldött gr. Pálffy Károly alkanclárnak, és ebben utasította: nézzen utána, hogy mennyiben igaz ez a hír, és adjon tájékoztatást, hogy a királynak miért az újságból kell értesülnie ilyen súlyos büntetésekről. A kancellária két nappal később (szeptember 4-én) még csak azt tudta jelenteni, hogy hivatalos tájékoztatást nem kapott az ügyről, magánértesülések szerint azonban a megye úgy döntött, hogy a halálra ítélt rablók kivégzése előtt jelentést tesz az udvarnál, az időközben odaérkezett adminisztrátor azonban megakadályozta ezt, és elrendelte 42 személy (?) szörnyű kivégzését. „Ez a hír járja” – biztosat azonban nem tudni –, mindenesetre a kancellária intézkedett a további kivégzések leállításáról.

Időközben azonban beérkezett a kancelláriához a megye jelentése [fentebb ennek alapján ismertetem az ügy történetét] és a helytartótanács ehhez fűzött állásfoglalása is. A Consiliumnak (amelynek szeptember 2-ai ülésén részt vett Batthyány József primás is) egyetlen szava sem akadt a megye eljárásának elítélésére, és a tömeges kivégzés ürügyén két indítványt fűzött a megye információjához. Az első: minthogy a Sárközi-féle bandából egyik tag megátalkodottan tagad, de ugyanezt teszi az antali cigányközösségből letartóztatott 55 ember is (mind!), azon morfondírozik a tanács, hogy a tortúra tilalma miatt hogyan lehetne ezeket vallomásra kényszeríteni, mert hiszen az igazságosság elvét súlyosan sértené, ha a töredelmes vallomást tevőket elítélnék, a csökönnyösen tagadók pedig büntetlenek maradnának. A tanács ebben a kérdésben sürgős intézkedést kér, lényegében a tortúra engedélyezését, mert megítélése szerint, „a különféle gatzettek elkövetőinek száma napról napra növekszik, és vakmerőségük is egyre inkább fokozódik”. [A kutató negyedik kérdése: mi lehet a magyarázat arra, hogy egy nagy csoport

ügyszólván valamennyi tagja töredelmes vallomást tesz egy példátlan büntet sorozat elkövetéséről, a vallomásokból azonban semmi lényeges részlet nem hámozható ki – míg egy másik csoport egy emberként visszautasítja az ellene koholt vádakat? Ott mások irányították a vizsgálatot?]

Előítéletes ítélezés

A helytartótanács másik javaslata: felül kellene vizsgálni a cigányok megrendszabályozására kiadott intézkedéseket, mert ezek eredményeképpen jelentősen megnövekedett az adózók terhe, de a végrehajtás nagy gonddal jár, és nem is hozza meg a várt eredményeket. A cigánycsaládoktól ugyanis elvették gyerekeiket (nem cigány családokhoz adták ki őket, hogy szakmát tanuljanak, és ezért „nevelőik” napi 3 krajcárt kaptak a megyei pénztárból), de ezek vissza-visszaszökdösnek szüleikhez, akik házasság helyett gyakran vérfertőző ágyasságban élnek, állatok módjára(?), félig meztelenek, nem dolgoznak, csak kenyélnek, és rablásra, emberevérsre nevelik magzataikat is. Megregulázásuk azért is nehéz, mert tavaszonként eltűnnek a falusi bíró szemei elől, azt mondják, hogy a bányavárosokba mennek munkát keresni, valójában azonban az erdőben tanyáznak, és rabolnak-gyilkolnak. A tanács az új intézkedések kiadásának előkészítésére indítványozza: a legjobban érintett megyék fejték ki, hogy ők a kívánt célt milyen eszközökkel látják megvalósíthatónak, és az új – szigorúbb – regulációt ezek alapján kell elkészíteni.

A tanács ebben az esetben teljesen magáévá tette Hont tisztikarának érvelését, legfel-

jebb valamit enyhített az ő fogalmazásuk élességén. A megye ugyanis nem rejtette véka alá, hogy minden eszközt alkalmasnak és felhasználhatónak tart, ha az biztosítja „*e viperafajzat*” megfékezését – pedig addig sem bántak kesztyűs kézzel a megyében lakó cigányokkal. Jelentésükben megemlítik, hogy a selmebányai iparosokhoz nevelésre kiadott cigánygyerekek valamennyien többször is hazaszöktek családjukhoz, és a járási tisztviselőknél háromszor-négyszer is meg kellett büntetni a gyerekeket visszafogadó szülőket, illetve rokonokat. Ezzel azonban nem érték el a kívánt eredményt, olyannyira nem, hogy „*az ilyen veréseket – nehogy azok követtekben a megbüntettettek elpusztuljanak – meg kellett szüntetni, mielőtt a cigánygyerekek a mesterség alapjait elsajátították volna*”. [A kutató ötödik kérdése: ugyan mennyi botütést verhettek a szerencsétlen apákra, ha a faji előítéletekkel átitatott, minden eszközt felhasználhatónak tartó megyei tisztviselők maguk mellőzték a testi fenyték kiadását? Vagy talán már agyonverettek néhány embert, és a botránytól való félelem késztette őket e lépés megtételére?]

A kancellária még nem kapta meg Hont (és a helytartótanács) jelentését, amikor bizonyos részletekről már tájékoztatni tudta az uralkodót – a szomszédos Bars megye főispánjának információi alapján. E főispánt ugyanis alispánja rendszeresen tájékoztatta a megye helyzetéről, de az informátor gyakran megemlítette a szomszéd megyékben (így Hontban) történt dolgokat is. E levelekből a kancellária megtudta, hogy Hont megyének „segített” a többi törvényhatóság is (Bars például „*az emberevőkkel*” való szembesítésre átadta Hontnak a börtönében őrzött cigányokat); az is kiderült, hogy a tömeges kivégzések ellenére, a hontiak 400 emberrel továbbra is szorgosan kutatják az erdőket. De e levelekből sugárzik a hontiakétől semmiben el nem térő faji előítéletet is: Bars alispánja attól fél, hogy Ófelsége e hitvány embereket megajándékozza az élettel, mert büntetésüket börtönre fogja átváltoztatni, holott „*tanácsosabb lenne ezt a népséget hatékonyabb eszközökkel kiirtani*”.

A halálbüntetés felfüggesztése

Ezek alapján a kancellária tájékoztatta II. Józsefet, aki újra szabadjára engedte jogos felháborodását: „*egy jól szervezett és áttekinthető államban minden rendkívüli esetet – ez az ügy pedig kétségtelenül ilyen – azonnal jelenteni kell, hogy a baj továbbterjedésének megakadályozására intézkedéseket vagy általános rendelkezéseket lehessen kiadni, a kancellária azonban mind ez ideig semmi jelentést nem kapott erről*.” Mindenekelőtt elvárja tehát az egyetlen magyar udvari kormányzóktól, hogy hasonló bajok elkerülésére minél előbb rendelkezéseket terjesszen elé, amely biztosítani tudja, hogy a jövőben ne történhessenek ilyen – egyébként is veszélyes – visszaélések. Érdekes azonban további

okfejtése is: szerinte az általános törvényekben és előírásokban mindenütt vannak bizonyos „*kivételes bűntettek*” (*excepta crimina*), és az adminisztrátornak tudnia kellett volna, hogy ilyen ügyekben a hatóságok mindig kötelesek a trónhoz fordulni. „*Legutóbbi parancsomban is előírtam mindenféle halálbüntetés végrehajtásának felfüggesztését mindaddig, amíg a kancellária erre vonatkozó döntése (engedélye) a bírósághoz meg nem érkezik*” – és ezt a Hont megyeiek maguk is jól tudták. „*Megérkezik azonban egy adminisztrátor, egy gróf Erdődy, és minden előírást figyelmen kívül hagyva, ezt a rendelkezésemet is megsérti, hogy 42 embert a legborzalmasabb módon kivégeztessen*.” Újra sürgeti a kancelláriát: mielőbb szerezze be a hivatalos jelentéseket, adjon tájékoztatást, de azt is állapítsa meg, hogy az újság milyen forrásból szerezte be értesüléseit.

II. József azonban nem emlékezett jól (vagy nem vette észre, hogy elképzeléseinek nem teljesen megfelelő leíratot írtak vele alá 1781. január 4-én), és a kancellária azonnal figyelmeztette is: ez a leirat – száma = OL, A–39:46/1781 – csak azt írja elő, hogy amennyiben egy delikvenst halálra ítélnék, de a törvényszék lát bizonyos enyhítő körülményeket, „*amelyek megalapozott reményt nyújtanak arra, hogy az elítélt kegyelmet nyerhet*”, az ítélet végrehajtását el kell halasztani, és az ügyet fel kell terjeszteni az uralkodóhoz. (E rendelkezést tehát nem lehet a halálbüntetés általános felfüggesztésének tekinteni – bár az országban ez a hír terjedt el, és ezt Hont jelentése is tanúsítja.) E rendelet másik előírása: a megye ügyésze vagy egy másik tisztviselője adjon az ilyen halálraítélteknek segítséget kegyelmi folyamodványuk megírásához.

A kormányzások a későbbiekben is mindent megtettek a megye eljárásának mentegetésére (egyebek közt a kancellária is – ahol többnyire *Izdenczy* volt az ügy referense – úgy látta, hogy Hont semmiféle törvényeséret nem követett el, mert a bírák valamennyien egyetértettek a halálos ítéletek meghozásában), II. József azonban másképpen vélekedett. Úgy ítélte meg, hogy az adminisztrátor súlyos hibát követett el, és vétkét az is növeli, hogy figyelmen kívül hagyta a megyei tisztviselők (köztük az első alispán) ellenvetéseit is. Ezért gr. Erdődy Jánost tisztségéből elmozdította, az adminisztrátori feladatok elvégzését *Kelcz József*re (a kancellária tanácsosára, egykori ítélmesterre) bízta, előírta számára, hogy Hontban tartson tisztújító közgyűlést, fejezze be a büntetőpereket, és akit bűnösnek találnak – ítéljék börtönre, közmunkára vagy Törökországba való száműzésre.

 HAJDU LAJOS

Cikkünk szövege megjelent *Hajdu Lajos: Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában* című kötetében A bíróságok által alkalmazott büntetőjog Magyarországon az 1770 és 1795 közötti időszakban fejezet egy részeként (Magvető Könyvkiadó, Bp., 1985, 119–128. p.)